

Dede Korkut Kitabı Hakkında İran’da Yayımlanan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme

A Review over Studies about the Book of Dede Korkut in Iran

Öğr. Gör. Dr. Fazıl ÖZDAMAR*

Özet

Barındırdığı Türk nüfusu ve kültürü bakımından tarihte olduğu gibi günümüzde de Türk Dünyası’nın önemli bölgelerinden biri olan İran, son yüzyılda çeşitli siyasi değişimlerin yaşandığı bir bölge olmuştur. Bu siyasi değişimler, İran’da yaşayan diğer halklarda olduğu gibi Türkleri de sosyal, siyasi, kültürel, dinî vb. birçok alanda etkilemiştir. Bunların sonucunda Türkçe eğitim ve öğretim ile Türkçe yayın ve kültürel faaliyetler gibi alanlarda da yasaklar yaşanmasına sebep olmuştur. 1979 yılında yapılan İran İslam Devrimi ile bu yasakların bir kısmı kaldırılmıştır. Özellikle Türkçe yayın yasağının denetimli olarak serbest bırakılması sonucunda söz konusu tarihten günümüze kadar diğer pek çok eser yanında Dede Korkut Kitabı hakkında birçok Türkçe kitap ve dergi yayımlanmış ve yayımlanmaya devam etmektedir. Ancak ilk yıllarda Türklere verilen bu kültürel hak ve yayın serbestliği, günümüzde yerini yeniden kısmi yasaklara bırakmıştır. Türk Dünyası’nda önemli destan metinlerini içeren Dede Korkut Kitabı ile ilgili yayınlar, İran’da HŞ 1355 (M 1976) yılında Farsça çeviriler ile yapılmaya başlanmıştır. 1979 İran İslam Devrimi’nden sonra, daha önce var olan yasağın denetimli olarak kaldırılması ile söz konusu kitap hakkında yapılan çalışmalar günümüze doğru her geçen yıl artmış ve çoğunluğu Türkçe olan birçok inceleme ve çeviri çalışmaları ile söz konusu kiptaki anlatımların çeşitli türlerde yeniden yaratıldığı çalışmalar yayımlanmıştır. Bu makalede; Dede Korkut Kitabı hakkında İran’da özgün olarak yapılan metin çalışmaları, inceleme çalışmaları ve yeniden yaratılan metinler ile söz konusu kitap hakkında diğer ülkelerde yayımlanmış kitapların çevirileri ve aktarmaları ile ilgili 34 kitap çalışması değerlendirilmiştir. Makalede ilk olarak incelemeye dâhil edilecek çalışmaların hangi yıllarda başladığı ve arttığı; hangi dillerde, şehirlerde ve tarihlerde yayımlandığı ve hangi yönleri ile inceleme konusu edildiği tartışılmıştır. Ardından Dede Korkut adı ile yapılan ilk kültürel faaliyet, yayımlanan ilk dergi ve yayınlanan ilk filmler kısaca tanıtılmış ve “Dede Korkut Kitabı’nın Tanıtımı ve Öğretimi Kursları” hakkında bilgi verilmiştir.

* Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türkçe Öğretim Birimi,
fazilozdamar@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1729-0265.

Anahtar kelimeler: *Dede Korkut Kitabı, İran Türkleri, İran, Türkçe ve Farsça yayını.*

Abstract

As an important region for Turkic World due to Turkish population and culture it harbors both in the past and present, Iran is a region where important political changes occurred in the last century. These political changes effected Turks live through prohibitions in social, political, cultural, religious fields just like other ethnic groups living in Iran. As a result of this some prohibitions occurred in education and broadcasting in Turkish and cultural activities. Some of these prohibitions were abolished with Iranian Islamic Revolution which occurred in 1979. Especially from the liberation of broadcasting in Turkish under supervision to today, many books and magazines about the Book of Dede Korkut, besides many other works, were published and continued to publish in Turkish. However, the cultural right and publishing freedom given to Turks in the first years now has given place to partial prohibitions in our day. Studies about the Book of Dede Korkut which includes important epic texts in Turkic World were started with Farsi translations in 1355 HS (Iranian calendar) in Iran. With 1979 Iranian Islamic Revolution and liberation of prohibition that has been preexisted under supervision, the studies about the aforementioned book increased with every year until today and many reviews, translation studies in Turkish, and the works which have re-generation of narration were published. In this article, it is discussed about genuine text studies and scientific studies and re-generated texts about the Book of Dede Korkut in Iran, and 34 books on which translations of books about the Book of Dede Korkut were published in other countries are evaluate. First of all, the studies were discussed in terms of the inception of their dates and their augmentation, at what date and which city they were published, which languages they were translated, and which aspects dealt with as a matter of study were discussed. Then, the first cultural activity, published magazine and aired movies have been introduced briefly and the knowledge about "The Introducing and Teaching Courses of the Book of Dede Korkut" have been given.

Keywords: *Book of Dede Korkut, Iranian Turks, Iran, Publish a book in Turkish and Persian.*

25-27 Nisan 2019'da Bayburt'ta düzenlenen "Dünya Kültür Mirası Dede Korkut Uluslararası Sempozyumu"nda Dede Korkut Kitabı (DKK)'nın 13. boyunun bulunduğu Metin Ekici tarafından ilan edilmesine kadar¹ 2 nüsha ve 12 boyunun varlığından haberdar olduğumuz Dede Korkut Kitabı, dünyada ilk olarak Heinrich Friedrich von Diez'in 1815'te yayımladığı bir makale ile bilim dünyasına tanıtılmış olsa da ilgili kitabın Anadolu'daki yayını, yaklaşık 100 yıl sonra 1916 yılında Kilisli

¹ İlgili bildiri için bk. (Ekici 2019: 41-51).

Muallim Rifat tarafından yapılmıştır. Diez'in bu keşfinden sonra söz konusu kitap, V. Barthold tarafından Rusçaya; Ettore Rossi tarafından İtalyancaya; Joachim Hein tarafından Almancaya; E. Ahmet Uysal, Faruk Sümer ve Warren S. Walker tarafından ve yine Geoffery Lewis tarafından İngilizceye; Slavoljub Đindić tarafından da Sıraya çevrilmiřtir² (Gökyay 1994: 80).

Dünyadaki destan araştırmacılarının kitaba gösterdikleri bu ilgi, tabii olarak Dede Korkut'un ve eserinin varisi olan Türk boyları arasında da görölmüştür. Türkiye'de olduğu gibi diğer Türk devletlerinde ve Türk coğrafyalarında da Dede Korkut Kitabı, en çok ilgi gören kitaplardan birisi olmuştur.³ Çeviri ve inceleme yayınların yanı sıra, çocuklar için hazırlanan masal formulu yayınlar ile söz konusu kitap esas alınarak yeniden yaratılan metinleri içeren alışmalar, Dede Korkut ve kitaptaki anlatmalara olan ilgi ve onların etkisiyle açıklanabilir.

İnan coğrafyası, Türk destancılık geleneği ve özellikle gerek sözlü gerek yazılı destan metinlerinin üretilmesinde önemli bir bölge olduğu kadar Türk kültür coğrafyasının ortasında kalan kültür havzalarından biridir. Asırlar boyunca Türklerin meskûn olduğu bu coğrafya, Türk yazıcılık geleneğinin oluşup gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Özellikle İslami dönem Türk destanlarının yazıya geçirilmesinde İnan sahasındaki metinlerin ciddi bir etkisinin olduğunu düşünmekteyiz. "*İslamiyet Sonrası Türk Destanları*" başlığı altında verilmesi alışlagelmiş, Anadolu sahası yaratmalardan "*Gazavatnameler*" adıyla da bilinen "*Battalname*", "*Danişmendname*" vd. destanlar, yazılı olarak üretilmiştir (Ekici 2002a: 30). İslam öncesi Türk destancılık geleneğinde; bir çalgı aleti ile birlikte sözlü bir üretim şeklinin göröldüğü destanın, bu dönemde yazılı üretilmesi, üreticinin kimliği, kabiliyeti ve müziksel ritim dışında Arap ve Fars destancılık geleneğinin etkisiyle ilgilidir (Ekici 2002b: 12-15). Muhtemelen Dede Korkut Kitabı'nın yazıya geçirilmesinde de bu etkiden bahsetmek mümkündür. Bu etki dışında İnan'daki büyük oranda bulunan Türk nüfusu⁴ içerisindeki âşıkların Türk destancılık geleneğini İnan'ın Türk bölgelerinde canlı olarak devam ettirdiği görölmektedir. Bu destancılık geleneği içerisinde âşıklığın "pir"i kabul edilen (KK 1) Dede Korkut ile ilgili İnan'da yapılan çalışmalar üzerinde Türkiye'de pek fazla durulmamıştır. Biz de bu

² Dede Korkut Kitabı'nın yabancı dillere çevirileri için bk. (Küçükebe 2015: 108-121).

³ Dede Korkut Kitabı hakkında Türkiye'de yapılan yayınlar için bk. (Bekki 2015); (Veliyeva, İbrahimova ve Misirova 2015).

⁴ İnan'daki Türk nüfusuyla ilgili kesin bir rakam verilmemekle beraber bu sayı, en az 25 milyon, en çok 35 milyon olarak gösterilmektedir. Daha fazla bilgi için bk. (Gökdağ ve Heyet 2004: 52, Sarıkaya 2008: 168-172, Kafkasyalı 2010: 99).

eksikliği dikkate alarak aşağıda belirtilen sistematik çerçevede Dede Korkut Kitabı ile ilgili İran sahasında yapılan çalışmaları, değerlendirmeyi ve tartışmayı amaçlıyoruz.⁵

Günümüze kadar 2 nüshası ve 12 boyunun olduğu bilinen bu kitabın 13. boyunun yer aldığı yazmanın, İran'da bulunmasıyla birlikte İran'ın Türk kültür hayatındaki yeri, haklı olarak yeniden sorgulanmaya ve genelde kültür araştırmaları, özelde de Türkoloji araştırmaları açısından ihmal edilen bu bölgeye olan ilgi, yavaş yavaş artmaya başlamıştır. Bu incelemede yüksek lisans ve doktora çalışmamız esnasında İran'da yaptığımız araştırma neticesinde elde edebildiğimiz kaynaklardan hareketle Dede Korkut Kitabı hakkında İran'da yapılan araştırmaları ele alacağız ve böylece söz konusu kitap hakkındaki çalışmalara katkı sağlamayı amaçlıyoruz. Bu bağlamda makalede; ilk olarak İran coğrafyasında Dede Korkut Kitabı ile ilgili yayınlar; metin çalışmaları, inceleme çalışmaları ve yeniden yaratılan metinler olmak üzere üç ana başlık altında değerlendirilecek; diğer ana başlıkta ise yine İran'da yapılan Dede Korkut adıyla yapılan ilk kültürel faaliyetlerden bahsedilecektir. Ayrıca Dede Korkut ile ilgili dergi, film faaliyetleri ile İran'da Dede Korkut Kitabı'nı tanıtmak için yapılan faaliyetler hakkında bilgi verilecektir.

1. Dede Korkut Kitabı Hakkında İran'da Yapılan/Çevrilen Metin Çalışmaları:

Dede Korkut Kitabı'nın çeşitli dillere yapılan çeviri yayınlarından sonra İran'da da ilk çalışmalar, metin yayınları olmuştur. İlk olarak Farsça yapılan bu çalışmalar, İran'daki rejim değişikliği ile birlikte Türkçe de yapılmaya başlanmıştır. İncelemede Dede Korkut Kitabı hakkındaki metin çalışmaları, iki başlık altında sınıflandırılmıştır.

1. 1. Farsça(ya) Yapılan/Çevrilen Metin Çalışmaları:

Dede Korkut Kitabı ile ilgili İran'da yapılan ilk metin çeviri çalışmaları, Dede Korkut Kitabı'nın Farsçaya yapılan çevirilerdir. Söz konusu kitap, ilk olarak Firiba Ezebdeferî ve Muhammed Hariî tarafından Geoffrey Lewis'in *"The Book of*

⁵ Makalede Dede Korkut Kitabı hakkında İran'da yapılan kitap, tez, dergi ve kültürel faaliyetler ele alınmıştır. Makaleler, bu makaleyi sınırlandırmak açısından kapsam dışı tutulmuştur. Dede Korkut Kitabı hakkında İran'da yapılan makale çalışmalarından bazıları için bk. (Dayı 2019: 317-328).

Dede Korkut” adlı İngilizce tercümesinden “*Baba Korkud*” adıyla Farsçaya çevrilmiş ve Hş 1355 (M 1976)’te⁶ Tebriz’de yayımlanmıştır.⁷ İkincisi, Anar Rızayev’in “*Dede Korkut*” adlı kitabı İbrahim Dârâbî tarafından “*Hamâse-yi Dede Korkud*” adıyla çevrilmiş ve 1355 (M 1976) yılında Tahran’da yayımlanmıştır (Gökyay 1994: 80).⁸ İkinci alışmada Dede Korkut Kitabı’ndaki anlatmalar, orijinal dilinden (Türkçeden) Farsçaya evrilmiştir. Bu ilk eviri yayınları, Dede Korkut Kitabı’na olan ilgiyi artırmış ve birçok araştırmacı, kitapla ilgili yeni çeviriler ve inceleme çalışmaları yapmaya başlamışlardır.

Farsça yayımlanan diğer kitaplar ise, Behzâd Behzâdî’nin 1381 (M 2002) yılında Tahran’da yayımladığı “*Dedem Korkud (şâhkâr-ı Edebî ve Hamase-i Türkân-ı Oğuz)*” adlı alıřma⁹ ile Samed Rahmânî Hıyâvî’nin “*Kitâb-ı Dede Korkud: Azerbâyçân Hamâsi Kitâbı*” adlı çalışmasıdır.¹⁰

1. 2. Türkçe(ye) Yapılan/evrilen Metin alışmaları:

Yukarıda bahsi geçen Farsça tercümeleler dışında Dede Korkut Kitabı’nın orijinal dilinde de metin çalışmaları yapılmıştır. İnan’da 1979’daki rejim değişikliğinin getirdiği Türkçe yayın hakkının kısmi olarak serbestliği (Heyet 2005: 98) sonucunda Dede Korkut Kitabı, İnan Türkçesinde de yayımlanmaya başlanmıştır.

Bu çalışmaların bir kısmı, özgün çalışma iken diğerleri Azerbaycan’da yayımlanan kitapların İnan Türkçesine aktarımlardır.

⁶ Bilindiği gibi İnan’da kullanılan Hicri şemsi takvim, 622’de başlamakta ve yılbaşı olarak 21 Mart’ı esas almaktadır. Dolayısıyla İnan’da yayımlanan kaynakların basım tarihinde adı geçen takvim kullanılmaktadır. Bu takvimdeki kesin bir tarihi, Miladi takvime kolaya çevirebiliriz (Hş 20 Mehr 1397 - M 12 Ekim 2018), ancak kitaplarda sadece yıl verildiği için bunun miladi takvime çevrilmesinde yaklaşık 2.5 ay, “artık” kalmaktadır. Bu sebeple çalışmamızda bu takvimin kullanıldığı yıllara 621 ekleyerek Miladi karşılıklarını da verdik (Hş 1380 - M 2001). Kaynak gösteriminde ise iki yıl arasında “/” işaretini kullandık (1380/2001).

⁷ Lewis, Geoffrey. (1355/1976). *Baba Korkud*. Tebriz. ev. Ezebedferî, Firiba; Harirî, Muhammed. Eser, Geoffrey Lewis’in 1974 yılında Aylesbury’da İngilizce yayımladığı “*The Book of Dede Korkut*” adlı kitabın Farsçaya tercümesidir. İnan’da yapılan ilk Dede Korkut Kitabı alışması olarak bilinmektedir (Gökyay 1994: 80).

⁸ Rızayev, Anar. (1355/1976). *Hamâse-i Dede Korkud. (Dede Korkut Destanı)*. Tahran. Çeviren: İbrahim Dârâbî. Metnin orijinal dilinden Farsçaya yapılan ilk tercümedir (Gökyay 1994: 80).

⁹ Behzâdî, Behzâd. (1381/2002). *Dedem Korkud (şâhkâr-ı Edebî ve Hamase-yi Türkân-ı Oğuz), (Oğuz Türklerinin Destanı ve Edebî şah Eseri: Dedem Korkut)*. Tahran: Nohostin. Eser, söz konusu kitabı tanıtan bir girişin ardından 12 anlatmanın Farsçaya evirisidir.

¹⁰ Rahmânî Hıyâvî, Samed. (1395/2016). *Kitâb-ı Dede Korkud: Azerbâyçân Hamâsi Kitâbı*. Tebriz: Somer Neşr-Neşr-i Ahter. Kitapta, Dede Korkut Kitabı hakkındaki bir mukaddemenin ardından Dresden Nüshası’ndaki 12 boyun Farsçaya tercümesi verilmiştir.

Özgün yapılan çalışmaların ortak özelliği, metin çevirilerinin Dresden nüshasına sadık kalınarak İran’da kullanılan Arap alfabesi ile yapılmasıdır. Orijinal metinde bulunup günümüzde kullanılmayan veya açıklanma gereği duyulan kelimeler için dipnot bilgileri ve sözlükler oluşturulmuştur. Çalışmalardaki diğer ortaklık ise Dede Korkut Kitabı hakkında bilgi içeren Türkçe ve Farsça girişlerin varlığıdır.

Bu grupta incelenecek ilk yayın, Mehmet Ali Ferzâne’ye aittir.¹¹ Ferzâne’nin çalışması, Dede Korkut Kitabı’nın İran’da asli dilinde yayımlandığı ilk eser olması bakımından önemlidir. Bu gruptaki ikinci çalışma ise Hüseyin Mehemedhânî (Güneyli) tarafından yayımlanmıştır. Bu çalışmada,¹² orijinal metinde okunması ya da anlaşılması güç olan bazı kelimeler için yeni okuma önerileri getirilmiştir.¹³ Diğer çalışmalar, H(üseyin) Penâhî¹⁴ ve Pervîz Zârii Şâhmeresî¹⁵ ve Behram Esedî’ye¹⁶ aittir. Penâhî, çalışmasını hazırlarken hem Türkiye hem de Azerbaycan’da konuyla ilgili yayınlardan da faydalanmıştır. Şahmeresî’nin çalışması, sadece metin neşri iken; Esedî, eserinin giriş bölümüne Oğuzlar ve Dede Korkut Kitabı hakkında kısa bir inceleme eklemiştir.

¹¹ Ferzâne, Mehmet Ali. (1358/1979). *Dede Korkud Kitabı (Kitâb-ı Dede Korkud)*. Tahran: İntişârât-ı Ferzâne. Kitapta, Dede Korkut Kitabı ve anlatmaları hakkında Farsça bir girişin ardından söz konusu kitaptaki 12 anlatmanın İran Türkçesine aktarılmış metni bulunmaktadır. Ayrıca kitap sonunda bazı kelimelerin açıklandığı bir de sözlük yer almaktadır.

¹² Mehemedhânî (Güneyli), Hüseyin. (1378/1999). *Dede Korkud Kitabı (Dresden Nüshası Üzerinde)*. Tahran. (İkinci Baskı: 1387/2008, Tahran: İntişârât-ı Endişe-i Nov.) İlk baskısı fotokopi yoluyla basılan ve yazar tarafından dağıtılan kitapta; Dede Korkut Kitabı ve kitabın nüshaları ile ilgili bir girişin ardından Dresden nüshasında bulunan 12 boyun metni yer almaktadır. Orijinal metne sadık kalınmak koşuluyla İran Türklerinin kullandıkları Arap alfabesiyle yazılan bu metindeki bazı kelimelerin okunmasında Azerbaycan ve Türkiye’de yapılan çalışmalardan faydalanılmış ve bazı kelime okunuşları için yeni öneriler getirilmiştir.

¹³ İkinci baskısı, araştırmacının bu alanda diğer kitabı olan “*Dede Korkud Kitabı’nda Sözcükler-Adlar*” kitabı ile aynı kitapta bulunmaktadır.

¹⁴ Penâhî, H(üseyin). (1384/2005). *Dede Korkud ve Edebiyat Dünyamız*. Tebriz: İntişârât-ı Eldar. Kitapta, Dede Korkut ile ilgili Farsça ve Türkçe birer girişin ardından Dede Korkut Kitabı’nda bulunan 12 boyun metni verilmiş ve metindeki bazı kelimeler, sözlük anlamı verilerek metnin anlamına uygun şekilde açıklanmıştır. Söz konusu anlatma metinleri, hem Türkiye hem Azerbaycan hem de İran’da yayımlanan bazı kitaplardan faydalanılarak hazırlanmıştır.

¹⁵ Zârii Şâhmeresî, Pervîz. (1392/2013). *Kitâb-ı Dede Korkud (Dresden Yazgısı)*. Tahran: Tekdereht. Kitap, Dede Korkut Kitabı’nın Dresden nüshası temel alınarak yapılan bir çalışmadır. Bir girişin ardından mukaddime ve 12 boyun metni, kitabın orijinal dilinden İran Türkçesine aktarılmış ve bazı kelimelerin anlamları, dipnotlar vasıtasıyla günümüz İran Türkçesinde açıklanmıştır.

¹⁶ Esedî, Behram. (1388/2009). *Dedemiz Korkud (12 Destanın Metni)*. Urmiye: Yaz Neşir. Eserde, Oğuzlar (Boyları, Tarihi, Giyimi, Evleri ile Ad Koyma-Alma) ve Dede Korkud (Kitabı, Anlatmaları, Dili, Yapılan Çalışmalar) ile ilgili bilgi verildikten sonra orijinal kitapta bulunan 12 anlatma, İran Türkçesine aktarılmıştır. Orijinal metinde şiirsel izler taşıyan bölümler, yazar tarafından olay örgüsü bozulmadan hece ölçüsüyle şiire çevrilerek yeniden yaratılmış ve son bölüme sözlük ilave edilmiştir.

Bu gruptaki bir diğer çalışma, Resul İsmâilzâde (Duzal)'nin Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatmaların masal türüne yakın bir üslupta hazırlayıp Türkçe yayımladığı eseridir.¹⁷ Kitaptaki anlatı başlıkları, kendi formatına uygun olarak "*Karaçık Çoban'ın Destanı, Burla Hatun'un Destanı, Salur Kazan'ın Destanı*" şeklinde adlandırılmış ve anlatı bütünlüğünü bozmamak için kitapta kullandığı bazı kelimeler, kitabın sonunda açıklanmıştır.

Azerbaycan'da yayımlanmış eserlerin İran Türkçesine aktarılmasıyla yayımlanan iki metin çalışması da bu gruba dâhildir. Eziz Möhsinî, HŞ 1381 (M 2002)'de Tahran'da yayımladığı "Dede Korkut Kitabı"nın giriş kısmına Anar Rızayev'in "*Sizsiz (Hatıra-Roman)*" adlı kitabındaki "*Dede Korkut Dünyası*" başlıklı bölümünü dâhil etmiş; kitabındaki Tepegöz ve Deli Dumrul boylarının metinlerini, Ferhad Zeynalov ve Samet Elizade'nin "*Kitab-ı Dede Korkut*" adlı eserinden alarak diğer boyları ise özetlemiştir.¹⁸

Bu gruptaki son çalışma ise Mehemed İbadî Karahanlu (Alışık)'ya aittir. Karahanlu'nun HŞ 1388 (M 2009)'de Tebriz'de yayımladığı "Dede Korkut" Kitabı, Ferhat Zeynalov ve Samet Elizade tarafından 1998 yılında Bakü'de yayımlanan "*Kitab-ı Dede Korkut*" adlı kitabın, İran Türklerinin kullandığı Arap alfabesine aktarılmış şeklidir.¹⁹

2. Dede Korkut Kitabı Hakkında İran'da Yapılan/Çevrilen İnceleme Çalışmaları:

Dede Korkut Kitabı'nın İran'da yapılan Farsça çeviri ve Türkçe metin çalışmaları, Dede Korkut Kitabı ile ilgili inceleme yayınların başlamasını sağlamıştır. Bu çalışmaların bir kısmı, özgün çalışmalar iken bir kısmı ise Azerbaycan ve Türkiye'de Dede Korkut Kitabı ile ilgili yayımlanan inceleme çalışmalarının İran Türkçesine aktarımından ibarettir.

¹⁷ İsmailzâde (Duzal), Resul. (1378/1999). *Dede Korkud Destanları Uşaklar ve Cevanlar Üçün Muasır Azerbaycan Dilinde*. Tahran: İntişârât Elhuda. Kitap, adından da anlaşılacağı üzere Dede Korkut Kitabı'ndaki 12 anlatmanın çocukların anlayabileceği dille ve masalsi bir üslupla hazırlanmış formudur. Orijinal metindeki başlıklar, söz konusu çalışmada "Karaçık Çoban'ın Destanı, Burla Hatun'un Destanı, Salur Kazan'ın Destanı" gibi başlıklarla verilmiştir. Ayrıca anlatmanın bütünlüğünü bozmamak için kullanılan bazı kelimeler ise kitabın sonunda açıklanmıştır.

¹⁸ Möhsinî, Eziz. (1381/2002). *Dede Korkud*. Tahran: İntişârât-ı Tâbân.

¹⁹ Zeynalov, Ferhad; Elizade, Samet. (1388/2009). *Dede Korkud*. Tebriz: Ahtar. Aktaran: Mehemed İbadî Karahanlu (Alışık). Kitap, Ferhat Zeynalov ve Samet Elizade tarafından 1998 yılında Bakü'de yayımlanan "Kitab-ı Dede Korkut" adlı kitabın İran Türklerinin kullandığı Arap alfabesine aktarımıdır. Söz konusu eserde, Dede Korkut ve Dede Korkut Kitabı hakkında bir önsözün ardından kitapta bulunan 12 boy ve mukaddime bölümü verilmiştir.

2. 1. Farsça(ya) Yapılan/Çevrilen İnceleme Çalışmaları:

Bu grupta ele alınacak iki çalışma da özgündür. Mîr Ali Seyyid Selâmet'e ait²⁰ olan ilk çalışmada; Dede Korkut Kitabı hakkında kısaca bilgi verildikten sonra Geoffrey Lewis'in "*The Book of Dede Korkut*" adlı kitabının giriş kısmı Farsçaya çevrilmiş ve Dede Korkut Kitabı'ndaki 12 anlatmanın özeti verilmiştir. Bunun ardından kitapta Dede Korkut Kitabı'ndaki mitolojik unsurlar açıklanmış ve söz konusu mitolojik unsurların hangi döneme ait olabileceği ile ilgili iddialar ileri sürülmüştür. Son bölümde ise Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatmalarda yer alan mitolojik unsurlar, Mitraizm, Maniheizm, Zerdüştlük ve Yunan mitolojileri ile mukayese edilmiştir.

Bu gruptaki bir diğer çalışma ise Cevânşir Ferâzîn'indir.²¹ Ferâzîn'in HŞ 1381 (M 2002)'de Tebriz'de yayımladığı "*Pejûheşî der Ustûre-yi Dede Korkud Şahkari Kohen*" adlı kitap, altı bölümden oluşmuştur. Kitaptaki sonuç ve değerlendirmeler, her bölümün sonunda yapılmıştır. İlk bölümde, Türk edebiyatı tarihi hakkında verilen kısa bilginin ardından, söz konusu kitabın tarihi ve Oğuzlar üzerinde durulmuş; ikinci bölümde ise bu kitabın eskiliğine ait kanıtlar, anlatıların derlenmesi ve düzenlenmesi, keşfi ve yayını hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde, Dede Korkut, Bayındır Han, Kazan Han ve Karaçuk Çoban gibi kitaptaki kişiler açıklanmıştır. Dördüncü bölümde, kitaptaki başkaldırı, karakter ve ahlak konuları işlenirken beşinci bölümde, anlatmalardaki şiirsel bölümler, kitabın dili, anlatıcı ve anlatım şekli ele alınmıştır. Son bölümde, anlatmalardaki mitoloji, eski inançlar ve bozkurt konuları incelenmiştir. Kitabın sonunda ise fonetik işaretler ve kaynakçaya yer verilmiştir.

2. 2. Türkçe(ye) Yapılan/Çevrilen İnceleme Çalışmaları:

Dede Korkut Kitabı ile ilgili İran Türkçesine yapılan inceleme çalışmalarının ikisi özgündür. Bu gruptaki çalışmalar, Hüseyin Mehemedhânî (Güneyli)²² ve

²⁰ Selâmet, Mîr Ali Seyyid. (1376/1997). *Mukaddime-yi Ber Berresiyê Kitâb-ı Dede Korkud*. (Dede Korkut Kitabı Araştırmasına Bir Giriş). Tebriz: İntişârât-ı Aşina.

²¹ Ferâzîn, Cevânşir. (1381/2002). *Pejûheşî der Ustûre-yi Dede Korkud Şahkari Kohen*. (Dede Korkut Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma, Eski Bir Başyapıt). Tebriz: Neşr-i Camee Pejuh, Neşr-i Danyal.

²² Mehemedhânî (Güneyli), Hüseyin. (1378/1999). *Dede Korkud Kitabı'nda Sözlük-Adlar*. Tahran. (İkinci Baskı: 1387, Tahran: İntişârât-ı Endişe-i Nov.) Bu çalışmanın da ilk baskısı fotokopi yoluyla yapılmış ve yazarca dağıtılmıştır. Kitapta; Dede Korkut Kitabı'nda yer alan tüm kelime listesi verildikten sonra bu söz ve adlar, tek tek açıklanmıştır. Kitap hazırlanırken Dede Korkut Kitabı üzerine Azerbaycan ve İran'da yapılan bazı Dede Korkut Kitabı çalışmaları ile çeşitli sözlüklerden yararlanılmıştır.

Yusuf Behnemun (Dalgın)'a aittir.²³ Bu çalışmalardaki ortak özellik, ilgili kitaptaki okunması yahûd anlaşılması zor olan kelimelere yeni okuma önerilerinin getirilmesidir. Her iki kitapta da araştırmacılar, önerilerini oluştururlarken hem Türkiye'deki hem de Azerbaycan'daki konuyla ilgili çalışmalardan faydalanmışlardır.

Adı geçen özğün çalışmalar dışında Azerbaycan'da yayımlanan çalışmaların İnan Türkçesine aktarıldığı çalışmalar da vardır. Bu aktarmalar arasında; Allahverdi Mehemmedî Köemişki,²⁴ Emir Ekiki Behşayışi,²⁵ Rıza Celiliniya²⁶ ve Himmet Şehbâzi'nin²⁷ çalışmaları sayılabilir. "Dede Korkut Destanları" adını taşıyan Şehbâzi'nin alışması, Faruk Sümer'in "Oğuzlar" kitabında Dede Korkut ile ilgili bölümünün aktarımıdır.²⁸

Bir diğer çalışma ise ekonomik sebepler yüzünden yayımlanamadığı için matbu olarak olmasa da çeşitli internet sitelerinde paylaşılarak İnan'da birçok kişinin eline geçmesi sağlanan bir kitaptır. Bu alışma; Ağayar Şükürov Mehemmedoğlu'nun "Dede Korkut Mifologiyası" adlı kitabıdır.²⁹

²³ Behnemun (Dalgın), Yusuf. (1382/2003). *Dede Korkud Kitabı'nın etin Sözlere İzah ve Keşfü'l-Zunûn [Keşfü'z-Zunûn] Kitabı'ndan Bir Hisse evrilme*. Urmiye: Müellif. Kitapta, Dede Korkut Kitabı ve anlatmaları hakkında bir girişin ardından orijinal kitaptaki anlatmanın başlığı verilerek anlatmalarda okunması ve anlamlandırması zor olan kelimelerin listesi verilmiş ve bu kelimeler tek tek açıklanmıştır. Çalışmanın sonunda ise metin okumalarında ve kelime açıklamalarında kullanılan çalışmalar listelenmiştir.

²⁴ Rızayev, Anar. (1380/2001). *Dede Korkud Dünyası*. Tebriz: Ahtar. Aktaran: Allahverdi Mehemmedî Köemişki. Anar Rızayev'in "Sizsiz (Hatıra-Roman)" adlı kitabında yer alan "Dede Korkut Dünyası", Anar'ın Dede Korkut Kitabı ile ilgili hatıraları ile kitaptaki bazı bölümleri anlatımını ele almaktadır. Söz konusu kitapta yer alan bu bölüm, Tebriz'de muhtelif bir eser olarak yayımlanmıştır.

²⁵ Efendi, Osman. (1380/2001). *Kitab-ı Dede Korkud'un Felsefi İdrakı*. Aktaran: Emir Ekiki Behşayışi. Kum: Behşayış Neşriyyâtı. Azerbaycan'da yayımlanan bu eser, ilk olarak Dede Korkut'un hikmeti hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra kitabın estetik problemlerini ve bu düşüncenin ortaya çıkmasını ele almakta; ardından kitapta geçen tiplerin (Salur Kazan, Bamsı Beyrek ve Kan Turalı), sonra da dövüşün (tek ve toplu) estetik düşüncesi son olarak da birlik, ana ve baba sevgisinin estetik düşüncesi incelenmiştir.

²⁶ Abdulla, Behlul. (1385/2006). *Kitab-ı Dede Korkut ve İslam Dini*. Aktaran: Rıza Celiliniya, Kum: Nevide İslam. Behlul Abdulla'nın bu kitabı, Azerbaycan'da 1997 yılında yayımlanmıştır. İslamiyet'in Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatmaları nasıl etkilediği ve bu kitap temel alınarak Oğuz Türklerindeki İslamiyet'in ele alındığı bu eser, Kiril alfabesinden İnan Türklerinin kullandığı Arap alfabesine aktarılmıştır.

²⁷ Sümer, Faruk (1391/2012). *Dede Korkud Destanları*. Aktaran: Himmet Şehbâzi, Yayın yeri yok: Elektronik Sistem Yayını.

²⁸ İlgili bölüm için bk. Sümer, Faruk. *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*. İstanbul: TDAV, 1999, s. 361-404.

²⁹ Şükürov Mehemmedoğlu, Ağayar. (1383/2004) *Dede Korkut Mifologiyası*. Tebriz: İnternet yayını, Aktaran: Yok. Azerbaycan (Bakü)'da 1999 yılında yayımlanan eserde, Oğuzlar ve Dede Korkut hakkında bilgi verildikten sonra kitapta bulunan anlatmalardaki tanrılar, kahramanlar, cengâverler,

3. İrân'da Dede Korkut Kitabı Esas Alınarak Yeniden Yaratılan Eserler:

Dede Korkut Kitabı hakkında İrân'da yapılan metin çalışmaları ve inceleme çalışmaları dışında, söz konusu kitaptaki anlatmaların yeniden yaratıldığı eserler de vardır. Bu çalışmalardan en çok bilineni; Bulud Karaçorlu Sehend'in³⁰ Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatmaları nazma çektiği kitaptır. Dört ciltten oluşan bu kitabın ilk iki cildi, "Sazımın Sözü" ve "Dedemin Kitabı" adını taşımakta olup bunlar,³¹ şairin sağlığında kaçak olarak İrân'da fotokopi baskısıyla yayımlanmıştır. Sonraki ciltler ise ilk olarak şairin ölümünden sonra Türkiye'de yayımlanabilmiştir (Yıldırım 2002: XIX).³² Bulud Karaçorlu Sehend'in bu eserleri, Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatıların olay örgüleri değiştirilmeden şiirleştirilmiş formlarıdır.

Bu çalışmanın ardından birçok âşık, şair ve araştırmacı da Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatmaları birçok şiir türünde yeniden yaratmışlardır. Bunlardan ilk ikisi, Hüseyin Feyzullahî Vahid'in HŞ 1376 (M 1997)'da yayımladığı Uruz Han Hamâsesi³³ ile HŞ 1377 (M 1998)'de yayımladığı Basat Han Hamâsesi'dir.³⁴ Bu iki eserde de ilgili anlatılar; aa, bb, cc şeklinde kafiyelendirilip nazma çekilerek Sehend'in geleneği devam ettirilmiştir. Ancak Feyzullahî Vahid'in HŞ 1387 (M 2008)'de yayımladığı Segrek Han Hamâsesi³⁵ ile aynı tarihte yayımladığı Boğaç

eccatlar ile talih konusu incelenmiş ve Oğuzlardaki ata kavramı ele alınmıştır. Aktarma kitap, belirtilmeyen bir tarihte adı belirtilmeyen bir kişi tarafından İrân'daki Türkler tarafından kullanılan Arap alfabesine aktarılmış ve bir sitede kitap dosyası olarak yayımlanmıştır.

³⁰ Bulud Karaçorlu Sehend için bk. (Akınar 1985: 379-399).

³¹ "Sazımın Sözü" cildinde; Duha Koca Oğlu Deli Dumrul, Dirse Han Oğlu Boğaç, Kanlı Koca Oğlu Kanturalı; "Dedemin Kitabı" cildinde ise Karaçuk Çoban, Bekil Oğlu Emren ve Tepegöz anlatmaları nazma çekilmiştir.

³² Karaçorlu Sehend, Bulud. Sazımın Sözü. 1. cilt 1343/1964; ikinci cilt 1348/1969. Yayın yeri yok. İkinci baskı 1358/1979, Tebriz: İntişârât-ı Şems. Türkiye'de yapılan yayın için bk. Karaçorlu Sehend, Bulud. (1980). Sazımın Sözü. Yay. Haz.: Dursun Yıldırım, Ankara: Kültür Bakanlığı. Üçüncü ve dördüncü ciltler ilk olarak Ankara'da yayımlanmıştır (Yıldırım 2002: XIX). Kitap için bk. Karaçorlu Sehend, Bulud. *Dedem Qorqud'un Dilinden Kardeş Andı I-II*. (Yay. Haz.: Dursun Yıldırım), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002. Bu ciltlerde; "Uşun Koca Oğlu Seğrek, Ulaş Oğlu Han Kazan, Kazan Beğ'in Oğlu Uruz'un Dustak Olması, Kazlık Koca Oğlu Yegenek, Bay Böre'nin Oğlu Bamsı Beyrek, Dış Oğuz'un İç Oğuz'a Yağı Olması" adlı anlatmalar nazma çekilmiştir. Sehend'in 4 kitabının İrân'daki bazı yayınları için bk. Karaçorlu Sehend, Bulud. *Sehend'in Eserleri I-II (Sazımın Sözü, Kardeş Andı, Dedemin Kitabı ve Başka Şiirleri)*. Yay. Haz.: Behrûz İmânî, Tebriz: Ahter, 1382/2003. *Karaçorlu Sehend, Bulud. Kardeş Andı (Bütün Şiirler, Çap Olunmamış Şiirlerle)*. Yay. Haz.: Said Muğanlı, Tahran: Neşr-i Efkâr, 1391/2012.

³³ Feyzullahî Vahid, Hüseyin. (1376/1997). *Uruz Han Hamâsesi (Azerbaycan Türklerinin Hamâsesi Nağîli)*. Tebriz: İntişarat-ı Aşına.

³⁴ Feyzullahî Vahid, Hüseyin. (1377/1998). *Basat Han Hamâsesi (Azerbaycan Türklerinin Hamâsesi Nağîli)*. Tebriz: İntişarat-ı Aşına.

³⁵ Feyzullahî Vahid, Hüseyin. (1387/2008). *Segrek Han Hamâsesi (Azerbaycan Türklerinin Hamâsesi Nağîli)*. Tebriz: İntişarat-ı Yârân.

Han Hamâsesi'nde³⁶ ise farklı bir usule gidilmiştir. Bu yaratımlarda ise anlatıların, İnan Türkleri destan³⁷ anlatma geleneğine³⁸ uygun olarak nazım ve nesir karışık hâlde kurgulandığı, başka bir ifadeyle bir destan metni gibi kurgulanarak yeniden yaratıldığı görülmektedir. Bu usul, ileride yapılacak yeniden yaratma çalışmalarını ciddi oranda etkileyecektir.

Yeniden yaratmanın bir diğer örneği, mesnevi tarzındadır. Mehmed Ekberzâde (Nasih Köhneserli), bu şiirleri "aa, bb, cc" ve hece ölçüsüyle oluşturmuştur.³⁹ Aynı usul, İlyas Emirhânî'nin çalışmasında devam ettirilmiştir. Emirhânî, kendi şiir kitabının bir bölümündeki "*Beyrek-Banı Çiçek*" adını taşıyan şiirinde, söz konusu anlatmayı "11'li hece ölçüsü" ve "aa, bb" şeklinde kafiyelendirerek yeniden yaratmıştır.⁴⁰

Bir diğer yeniden yaratma örneği, Hüseyin Feyzullahî Vahid'in çalışmasındaki gibi anlatıların, âşık destanı formuna uyarlanması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Hüseyin Mehmedhânî (Güneyli)'nin eserinde⁴¹ 12 anlatı; Ali Rıza Zihak'ın eserinde ise "*Kanlı Koca oğlu Kan Turalı boyı*" destan türünde yeniden yaratmıştır.⁴²

³⁶ Feyzullahî Vahid, Hüseyin. (1387/2008). *Boğaç Han Hamâsesi (Azerbaycan Türklerinin Hamâsi Nağili)*. Tebriz: İntişarat-ı Yârân.

³⁷ İnan Türkleri âşıklık geleneğinde, çoğunlukla halk hikâyesi yerine destan terimi kullanılmaktadır. Biz de incelememizde bu terimi kullanacağız.

³⁸ İnan Türkleri âşık muhitleri ve destan anlatma gelenekleri için bk. (Özdamar 2019: 51-76).

³⁹ Ekberzâde, Mehmed (Nasih Köhneserli). (1387/2008). *Dede Korkud Mesnevileri (2 Cilt)*. Hoy: İntişârât-ı Mehr Emir'ul Muminin. Eser, iki ciltten oluşmaktadır. Her iki ciltte de Dede Korkut Kitabı ve ilk yayınları hakkında kısa girişin ardından 12 anlatmanın ilk olarak özeti nesir olarak anlatılmış, ardından destan metni mesnevi tarzında yeniden yaratılmıştır. Beyitlerden oluşan şiirler; aa, bb, cc ve hece ölçüsüyle oluşturulmuştur.

⁴⁰ Emirhânî, İlyas. (1379/2000). *Dede Korkud Sözü*. Tebriz. Kitap, adı geçen şairin şiirlerinin toplandığı bir çalışmadır. Özgün şiirleri dışında kitaptaki ilk şiir, "Beyrek-Banı Çiçek" adını taşımakta olup bu şiir, Dede Korkut Kitabı'nın Dresden nüshasında "Kam Pürenün oğlu Bamsı Beyrek boyı" ve Vatikân nüshasında "Hikâyet-i Bamsı Beryik Boz Atlu" adlarıyla geçen anlatmanın şiirleştirilmesidir. Şiir, 11 hece ölçüsü ve aa, bb şeklinde yaratılmış olup şiirdeki bazı ifadeler, orijinal metinlerdekiyle ayırdır.

⁴¹ Mehmedhânî (Güneyli), Hüseyin. (1381/2002). *Dede Korkud Boyları (Muasır Âşık Edebiyatına Uygun)*. Tahran. Kitapta; Dede Korkut Kitabı'ndaki 12 boy, İnan Türkleri destan anlatma geleneklerine uygun olarak uyarlanmış, bazı bölümlerine orijinal metinde olmayan şiirler koşulmuş ve metinler yeniden yaratılmıştır. Söz konusu çalışma, 2011 yılında "*Dede Korkud Boyları (Çağdaş Âşık Edebiyatına Uygun)*" adıyla Orhun Yayınevi tarafından Tahran'da Latin alfabesiyle de yayımlanmıştır.

⁴² Zihak, Ali Rıza. (1393/2014). *Kan Turalı ve Selcan Destanı-Âşık Edebiyatı*. Hoy. Kitap, adından da anlaşılacağı üzere Dede Korkut Kitabı'ndaki "Kanlı Koca oğlu Kan Turalı boyı" anlatmasının İnan

Feyzullahî Vahid'in başlattığı ve Mehemmedhânî (Güneyli)'nin devam ettirdiği bu usul, HŞ 02.02.1388 (M 22.04.2009)'de vücut bulmuş ve Hoylu Âşık Menaf Renciberî,⁴³ Dede Korkut Kitabı'ndaki "Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu"nu âşık destanı formuna çekip 1'er saatlik 5 kasette anlatmıştır.⁴⁴

Bu kısımdaki son örnek ise Azerbaycan'da Reşid Tehmezoğlu'nun "Dedem Korkut (Epos-Poema)" adlı eserinin aktarmasıdır. Eser, Ali Kerimî tarafından 1382 (M 2003)'de Zencan'da "Dede Korkut" adıyla yayımlanmıştır.⁴⁵

4. Dergi, Film ve Festivaller ve Kurslarda Dede Korkut

1979 İran İslam Devrimi ile Pehlevî rejiminin yıkılması, İran'da Türkçe yayınların, denetimli serbest bırakılmasını sağlamıştır (Heyet 2005: 98). Bu tarihten itibaren Türkçe matbuat ve kitap yayınında; adeta bir patlama yaşanmıştır. Onlarca gazete ve dergide ana dili ile yayın yapmanın heyecanı ile ilk yıllarda millî suuru kuvvetlendirici yazılara ağırlık verilmiştir (Gökdağ ve Heyet 2004: 58).

Bu dönemde Dede Korkut hakkındaki ilk süreli yayın, 1980 yılında Hüseyin Feyzullahî Vahid⁴⁶ tarafından Tebriz'de Türkçe olarak çıkarılan Dede Korkud Dergisi'dir. Derginin redaktörlüğü de aynı şahıs tarafından yapılmıştır. 1980-1982 yılları arasında 20 sayı çıkan bu dergi, çeşitli baskılar sonucu kapanmak zorunda kalmıştır (Uzun 2002: 127; Zihak 1386/2007).

Aynı yıllarda çekilen "*Dede Korkud Filmi*" de İran devlet televizyonu tarafından yurt dışı programları içinde ve özellikle de Azerbaycan'da yayımlanmıştır. Filmde Dede Korkut rolünde oynayan kişi, Tebriz'in "Dede Korkut" lakaplı usta âşıklarından Âşık Ali Feyzullahî Vahid'dir⁴⁷ (Feyzullahî Vahid 1379/2000: 12). Bir diğer film ise Dede Korkut Kitabı'ndaki Deli Dumrul Boyu'nu anlatan ve Yedullah

Türkleri destan anlatma geleneğine uyarlanmasıdır. Araştırmacılığı dışında şairlik yönüyle de bilinen Zihak, ayrıca anlatmadaki şiirsel metinleri ve bazı nesir bölümleri, halk şiiri formunda okuyucuya sunmuş ve metni yeniden yaratmıştır.

⁴³ Âşık Menaf Renciberî için bk. Özdamar, Fazıl. (2019). "Mahmudoğlu/Verdanlı, Menaf Renciberî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü II (20. Yüzyıldan Günümüze 1860-1985)*. http://teis.yesevi.edu.tr/index.php?sayfa=madde_detay&md=a10a26631d45928cb8be4ebab-bee8b8d.1397116ac588e116

⁴⁴ Arşivimizden.

⁴⁵ Tehmezoğlu, Reşid. (1382/2003). *Dedem Korkut (Epos-Poema)*. Zencan: Nikân Kitap, Aktaran: Ali Kerimî. Azerbaycan (Bakü)'da 1999 yılında (ikinci baskı 2004 yılında yapılmıştır.) yayımlanan eser, adından da anlaşılacağı üzere Dede Korkut Kitabı'nda yer alan boyların, şiir hâline dönüştürülerek yeniden yaratılması ile oluşturulmuştur.

⁴⁶ Hüseyin Feyzullahî Vahid hakkında bk. (Kafkasyalı 2002: 360-362).

⁴⁷ Âşık Ali Feyzullahî Vahid için bk. (Özdamar 2014: 187-280).

Semedi tarafından çekilen “*Dede Korkut Filmı*” dir ki bu film ile Dede Korkut, İnan'da yaşayan halklara tanıtılmıştır (Musevi 2000: 272).

Dergi ve filmler dışında bu grupta inceleyeceğimiz diğer konu festivallerdir. Bunlardan ilki, 1998'de Tahran'da “içekler Grubu” tarafından çocuklar için hazırlanan “*1000 Yıl Edebiyat, Çocuklar, 710 Yıl Yaşayış*” adlı festivaldir. Bu festivalin en önemli özelliği, Türkçe kutlanmasıdır. Festivalde; 1000 yıl, Dede Korkut Kitabı'nın eskiliğini ifade ederken 710 ise çocuklar tarafından ödöl verilecek on edebiyatçının yaşlarının toplamıdır (Musevi 2000: 272). İnan'da bir dergi ile edebiyat gecesine ve filmlere Dede Korkut adının verilmesi, o dönemde İnan'da yaşayan Türkler için oldukça önemli bir gelişmedir.

Son olarak İnan'ın bazı Türk bölgelerinde “*Dede Korkut Destanlarının Tanıtımı ve Mitoloji Araştırmaları*” adlı kurslardan da bahsetmek yerinde olacaktır. Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatmaların öğretilip muhtevasının tartışıldığı bu kurslar, ilk olarak Kere'te 2009 yılından itibaren Hüseyin Mehemmedhâni (Güneyli) tarafından düzenlenmiştir. Aynı kurs, 2012 yılından itibaren Zencan'da “İşrak Derneği” ve Mehmet Rezzakî (Zencanlı) tarafından düzenlenmiştir. Kum'da 2012 yılından itibaren “Kara Dernek” tarafından düzenlenen bu kursu, Alırıza Ağazade yönetmiştir. Aynı kurs, Tebriz'de 2010 yılından itibaren Hasan Ümidoğlu tarafından lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencileri ile Türkoloji meraklılarına yönelik açılmıştır. Son olarak Urmiye'de İbrahim Savalan'ın yönettiği kurs, 2011 yılından itibaren yapılmakta; Türk mitolojisi ve Dede Korkut konuları, katılımcılara anlatılmaktadır (KK 2). Bu kursların varlığı, İnan'da yaşayan Türklerin millî bilinç oluşturma yolunda Dede Korkut ve Dede Korkut Kitabı'nın önemini içselleştirdiklerini göstermesi bakımından değerlidir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu makalede; Dede Korkut adıyla İran'da çıkarılan dergi, çekilen film ve düzenlenen kurslar dışında Dede Korkut Kitabı hakkında İran'da Türkçe ve Farsça yapılan metin ve inceleme çalışmaları ile yeniden yaratılan 34 çalışma incelenmiştir.

Bunlardan Türkçe yapılan aktarmalarda ilgi çeken nokta, aktarmaların sadece Azerbaycan ve Türkiye'de yayımlanan kitaplardan oluşmasıdır. Bu durum, bu üç bölgedeki kültürün, özellikle de dilin, yakınlığı ile açıklanabilir.

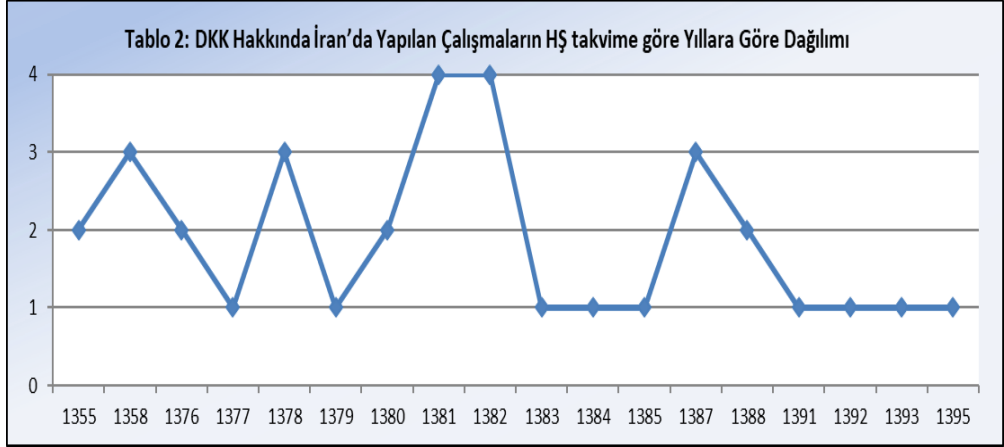
	Farsça Yapılan Çalışmalar	Türkçe Yapılan Çalışmalar	Toplam
DKK Hakkında İran'da Yapılan/Çevrilen Metin Çalışmaları	4	8	12
DDK Hakkında İran'da Yapılan/Çevrilen İnceleme Çalışmaları	2	7	9
İran'da DKK Esas Alınarak Yeniden Yaratılan Çalışmalar		13	13
Toplam:	6	28	34

Tablo 1: DKK Hakkında İran'da Yapılan Çalışmaların Yayın Dili Bakımından Dağılımı

Tabloda da görüleceği üzere yapılan çalışmaların çoğunluğunu Türkçe eserler oluşturmaktadır. İran'da 1979'da yapılan İslam Devrimi'nden önce Türkçe yayın yapmanın yasak olduğuna değinmiştik (Heyet 2005: 98). HŞ 1355 (M 1976)'te Farsça yapılan 2 çalışmanın bu yasaktan önce yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda, incelemeye dâhil edilen çalışmaların sadece 4'ünün Farsça olması, İran'da Türkçe yayıncılığın gücünü göstermesi bakımından önemlidir. İran İslam Devrimi'nden sonra Türkçe yayın yapmanın kısmi ya da denetimli serbest bırakılmasıyla diğer konularda olduğu gibi Dede Korkut Kitabı hakkındaki yayınlarda da Türkçe yayında ciddi oranda artış olmuştur.

İncelemeye dâhil edilen çalışmaların yayımlandığı dil dışında yayımlandığı yıllar ve yerler de önemlidir. Tahran'da yapılan 9 çalışmanın 7'sinin Türkçe olması, İran'daki Türkçenin gücünü göstermesi bakımından önemlidir. Farsça yapılan çalışmaların 4'ü Tebriz'de, diğerleri Tahran'da yayımlanmıştır. Türkçe yapılan çalışmaların 11'i Tebriz'de, 7'si Tahran'da, 2'si Urmiye'de, 2'si Kum'da, 2'si Hoy'da ve 1'i de Zencan'da yayımlanmıştır. Kalan üç çalışmanın ise yayın yeri hakkında elimizde bilgi yoktur. Sehend'in "Sazımın Sözü" adlı eseri, ilk baskısı fotokopi yoluyla İran'da izinsiz yayımlanmıştır. Yine Himmet Şehbazî tarafından "Dede Korkud Destanları" adıyla yayımlanan çalışmada da yayım yeri hakkında bilgi verilmemiştir.

İncelemede değerlendirdiğimiz çalışmaların yıllara göre dağılımı ise řu şekildedir:

Tabloda; İnan'da Hş 1355-1395 (M 1976-2016) yılları arasında Dede Korkut Kitabı ile ilgili yapılan 34 çalışma gösterilmiştir. Tabloda Bulud Karaçorlu Sehend'in eserinin 3. ve 4. ciltlerinin İnan'daki ilk yayını olan Behrz İmn'nin yayına hazırladığı eser, esas alınmıştır.

Netice olarak bu makale, Dede Korkut Kitabı hakkında İnan'da yapılan 34 çalışmanın Türkiye'deki araştırmacılar tarafından tanınması; bu çalışmaların ne zaman başlayıp nerelerde hangi şartlar altında yayımlandığı ve bu çalışmalarda söz konusu kitabın hangi yönlerinin incelendiğini göstermek amacıyla yazılmış olup yaptığımız bu incelemenin Dede Korkut Kitabı çalışmalarına katkı sağlayacağını umuyoruz.

KAYNAKÇA

1. Yazılı Kaynaklar:

- 📖 Akpınar, Yavuz. "Bulut Karaçorlu Sehend ve Bazı Şiirleri." *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi* 13 (1985): 379-399.
- 📖 Bekki, Salahaddin. *Dedem Korkut Kitabı Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme (Türkiye'deki Yayınlar 1976-2015)*. Ankara: Berikan, 2015.
- 📖 Dayı, Özkan. "İran'da Yapılan Dede Korkut Çalışmaları", *Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi." Dünya Kültür Mirası Dede Korkut Uluslararası Sempozyumu (25-27 Nisan 2019/Bayburt) Bildiri Kitabı*. Bayburt: Bayburt Üniversitesi, 2019: 317-328.
- 📖 Ekici, Metin. "Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında -I-." *Millî Folklor* 53 (2002a): 27-33.
- 📖 -----. "Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında -II-." *Millî Folklor* 54 (2002b): 11-18.
- 📖 -----. "Yeni Bir Dede Korkut Boyu: Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi." *Dünya Kültür Mirası Dede Korkut Uluslararası Sempozyumu (25-27 Nisan 2019/Bayburt) Bildiri Kitabı*. Bayburt: Bayburt Üniversitesi, 2019: 41-51.
- 📖 Feyzullahî Vahid, Hüseyin. *Âşık Mikayıl Azaflının Kamil Divanı*. Tebriz: İntişarat-ı Derviş, 1379/2000.
- 📖 Gökdağ, Bilgehan A.; Heyet, M. Rıza. "İran Türklerinde Kimlik Meselesi." *Bilig* 30 (2004): 1-84.
- 📖 Gökyay, Orhan Şaik. "Dede Korkut." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9. Cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994: 77-80.
- 📖 Heyet, M. Rıza. 9. *Yüzyıldan Günümüze İran'da Türkçe Basın-Yayın Hayatı*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2005.
- 📖 Kafkasyalı, Ali. *İran Türk Edebiyatı Antolojisi*. C 5, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2002.
- 📖 -----. *İran Türkleri*. İstanbul: Bilgeoğuz, 2010.
- 📖 Karaçorlu Sehend, Bulud. *Sazımın Sözü*. Yay. Haz. Dursun Yıldırım. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1980. (İkinci Baskı: Dedem Qorqud'un Dilinden Sazımın Sözü I-II. Yay. Haz. Dursun Yıldırım, Ankara: TDK, 2002.)
- 📖 -----. *Dedem Qorqud'un Dilinden Kardaş Andı I-II*. (Yay. Haz. Dursun Yıldırım), Ankara: TDK, 2002.
- 📖 Küçükebe, Hande Devrim. "Dede Korkut Kitabı'nın Yabancı Dillere Çevirileri Üzerine Bir Değerlendirme." *Millî Folklor* 107 (2015): 108-121.

- ☞ Musevi, Nuşın R. "Azerbaycan'ın Güneyinde Dede Korkut Kitabı", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi şöleni Bildirileri (19-21 Ekim 1999 Ankara)*. (Haz. Alev Kahya Birgül, Aysu şimşek Canpolat), Ankara: AKM, 2000: 271-276.
- ☞ Özdamar, Fazıl. *Tebriz Âşıklık Geleneği ve Tebrizli Âşık Ali (Ali Feyzullahî Vahid)*. Ankara: Berikan, 2014.
- ☞ -----. *Köroğlu'nun İnan Türkleri Anlatmaları Üzerine Bir İnceleme*. İzmir Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2019.
- ☞ -----. "Mahmudoğlu/Verdanlı, Menaf Renciberi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü II (20. Yüzyıldan Günümüze 1860-1985)*. http://teis.yesevi.edu.tr/index.php?sayfa=madde_detay&md=a10a26631d45928cb8be4ebab-bee8b8d.1397116ac588e116, 2019, (Erişim tarihi: 25.10.2019).
- ☞ Sarıkaya, Yalçın. *Tarihi ve Jeopolitik Boyutlarıyla İnan'da Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken, 2008.
- ☞ Sümer, Faruk. *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*. İstanbul: TDAV, 1999.
- ☞ Uzun, Enver. *Güney Azerbaycan Basın Tarihi (1816-2002)*. Trabzon: Trabzon Türk Ocağı, 2002.
- ☞ Veliyeva, M., İbrahimova, M. ve Misirova, G. "Kitabi-Dede Korkud" Dastanı *Bibliografya*. Bakü: Azerbaycan Milli Kitabhanası, 2015.
- ☞ Yıldırım, Dursun. "Bulut Karaçorlu Sehend." *Dedem Qorqud'un Dilinden Kardeş Andı I*. Ankara: TDK, 2002.
- ☞ Zihak, Ali Rıza. "Dede Korkud Dergisi'ne Öteri Bahış." <http://maral65.blogfa.com/post-370.aspx><http://maral65.blogfa.com/post-370.aspx>, 1386/2007. (Erişim tarihi: 21. 04. 2015)

2. Sözlü Kaynaklar:

- ☞ KK 1: Âşık Sadakat Genceli: 1963 doğumlu. Derleme, 25.07.2010'da Tebriz Genceli Âşık Okulu'nda; 02.09.2016 ve 05.09.2016'da Tebriz Elseven Âşık Kahvehanesi'nde yapılmıştır.
- ☞ KK 2: Mehmet Rezzakî (Zencanlı): 1981 doğumlu. Âşık edebiyatı araştırmacısı. Derleme, 2015-2018 yıllarının muhtelif günlerinde İzmir'de yapılmıştır.